

مدل سازی ظرفیت های گردشگری حوزه نفوذ گردشگری شهر مشهد

حمیده محمودی: دکتری جغرافیا و برنامه ریزی روستایی دانشگاه فردوسی، مشهد، ایران ha.mahmoodi@mail.um.ac.ir

حمید شایان: استاد جغرافیا و برنامه ریزی روستایی دانشگاه فردوسی، مشهد، ایران shayan34@um.ac.ir

حمدالله سجاسی قیداری: دانشیار جغرافیا و برنامه ریزی روستایی دانشگاه فردوسی، مشهد، ایران ssojasi@um.ac.ir

طاهره صادقلو: استادیار جغرافیا و برنامه ریزی روستایی دانشگاه فردوسی، مشهد، ایران tsadeghloo@um.ac.ir

مسعود مینایی: دانشیار GIS و RS دانشگاه فردوسی مشهد، ایران، m.minaei@um.ac.ir

چکیده

صنعت گردشگری در میان بزرگترین صنایع جهان قرار دارد. توسعه اقتصادی نیز به طور فزاینده‌ای با توسعه گردشگری و به ویژه حجم گردشگران ارتباط دارد بر این اساس گردشگری نقش مهمی در بسیاری از اقتصادهای منطقه‌ای ایفا می‌کند. لذا گردشگری به طور فزاینده‌ای به عنوان ناجی خصوصا در مناطق روستایی در نظر گرفته می‌شود و بسیاری از دولت‌ها پتانسیل این صنعت را در پیشبرد توسعه اقتصادی منطقه‌ای می‌شناسند. هدف از این پژوهش مدل سازی ظرفیت های گردشگری روستایی و یافتن ارتباط و همسویی بین ظرفیت های گردشگری روستایی با میزان جذب گردشگران در مناطق روستایی حوزه نفوذ گردشگری شهر مشهد به عنوان منطقه مورد مطالعه می باشد. تحقیق حاضر از نظر روش شناسی توصیفی-تحلیلی و از لحاظ هدف، از نوع تحقیق کاربردی است. برای تحلیل یافته ها از نرم افزار SPSS و مدل تصمیم گیری چند معیاره EDAS استفاده شده است. یافته های پژوهش نشان می دهد، مهمترین عامل موثر بر میزان جذب گردشگر را متغیر جاذبه های گردشگری با شاخص هایی چون جاذبه های طبیعی روستا و حومه ی آن، جاذبه های تاریخی-فرهنگی روستا و حومه ی آن و جاذبه های مذهبی روستا و حومه ی آن دارد و در مرتبه بعد نیز متغیر امکانات رفاهی روستای مقصد گردشگری با شاخص هایی چون تعداد واحد پذیرایی، تعداد واحد اقامتی و تعداد واحد تفریحی دارد. همچنین نتایج مدل ایداس نشان داد که بالاترین توان ظرفیت های گردشگری نیز متعلق به روستاهای پیوه ژن، دیزبادعلیا و رادکان می باشد. در ادامه بررسی رابطه میزان جذب گردشگر در روستاهای مورد مطالعه با مقدار ظرفیت گردشگری روستاهای نمونه حاصل مدل تصمیم گیری چند معیاره EDAS، با آماره پیرسون ۰,۵۴۴، نشان از وجود رابطه ای مستقیم با شدتی متوسط می باشد.

واژه های کلیدی: مدل سازی، ظرفیت گردشگری، حوزه نفوذ گردشگری، مشهد.

مقدمه

اهمیت گردشگری تا آنجایی است که در دنیا، به سرعت رشد یافته و نقش مهمی را در تسهیل تجارت بین المللی و توسعه اقتصادی ایفا کرده است (Xing-zhu & Qun, 2014: 303). پیش بینی می شود که این روند ادامه خواهد یافت و گردشگری از نظر رشد به یکی از سریع ترین بخش های اقتصادی در بسیاری از کشورها تبدیل خواهد شد (Jin et al, 2018:2). به طوری که بر اساس آمار و ارقام منتشر شده از سوی سازمان جهانی گردشگری، گردشگری در هزاره جدید به بزرگترین منبع

درآمد جهانی تبدیل گردیده است (Liu et al, 2011:413). در عین حال نیز گردشگری یک نیروی محرک است که می تواند بر کیفیت محیط زیست تاثیر بگذارد چرا که از یک طرف منابع طبیعی غیرقابل تجدید را تجزیه و مشکلات زیست محیطی متعددی را ایجاد کند (Petrosillo et al., 2006: 105). این مشکلات را می توان به دلایل پیچیده مانند برنامه ریزی غیر منطقی گردشگری، ساخت و ساز و ایجاد بیش از حد امکانات و تسهیلات گردشگری که فراتر از توان محیط بوده و مدیریت ضعیف جریان های گردشگری نسبت داد که بر کیفیت ظرفیت های گردشگری منطقه تاثیر منفی داشته و در بلند مدت باعث کاهش سطح توسعه گردشگری در منطقه شود (Yuxi & Linshen, 2020: 2). از طرف دیگر، گردشگری به ویژه گردشگری در نواحی روستایی، رویکردی مناسبی برای توسعه اجتماعی- اقتصادی، به ویژه در مناطق روستایی و راه حلی برای کاهش اثرات منفی زیست محیطی محسوب می گردد (Patterson et al, 2007: 748; Ryu, et al., 2020: 2). گردشگری روستایی اثرات مختلفی را در مقصد و جامعه میزبان می گذارد؛ و به منظور استفاده اثربخش از ظرفیت های گردشگری، تنظیم روابط/ پیوندها و نحوه ی آرایش فضایی مقصدها، کنترل رشد و توسعه و در نهایت پیشرفت در مسیر توسعه گردشگری ضرورت پیدا می کند (Risteski et al, 2012: 376). بنابراین نیاز است که ظرفیت های گردشگری روستاهای مقصد دارای تعادل باشند. به طوریکه از دیدگاه لو و مک کرچر برخورداری منطقه مقصد از نوعی تعادل و توازن فضایی، در شکل گیری تصویر مقصد نقشی با اهمیت ایفا می کند (ضیائی و همکاران، ۱۳۹۳: ۸۵). بنابراین شناخت، بررسی و تحلیل وضعیت موجود به ویژه از حیث ظرفیت های طبیعی و انسانی توسعه گردشگری، مقوله ای است که با رویکرد مطالعات آکادمیک ارزیابی اکولوژیک و روش های کیفی و کمی مقتضی، زمینه ساز بروز تحولات بسیار مثبت توسعه خواهد شد. این مهم با تأکید بر توسعه گردشگری، با شناسایی توان های محیطی توسعه گردشگری، انقلابی در عرصه برنامه ریزی و گسترش حوزه گردشگری خواهد نمود (صائب، ۱۳۹۶: ۱۹). در عین حال در سال های اخیر مطالعات متعددی در رابطه با ظرفیت های گردشگری در ایران و جهان صورت گرفته است

جدول (۱): مروری بر پژوهش های انجام شده در ارتباط با ظرفیت و توان گردشگری

نویسنده	عنوان مقاله	نتیجه
حسن پور و همکاران (۱۳۹۰)	تعیین ظرفیت پذیرش گردشگری در مناطق کویری و بیابانی ایران نمونه موردی شهداد، مرنجام بند ریگ و مصر- فرحزاد	به این نتیجه دست یافته اند که منطقه مرنجام - بند ریگ و شهداد نسبت به منطقه مصر و فرحزاد از ظرفیت بالاتری در پذیرش گردشگران برخوردار است. همچنین این مناطق می توانند با افزایش ظرفیت های زیرساختی و خدماتی، ظرفیت پذیرش خود را بهبود بخشند همچنین یافته ها نشان می دهند که در حال حاضر این مناطق در گردشگری متمرکز بیش از ظرفیت واقعی خود بارگذاری می شوند.
میرزاییان (۱۳۹۳)	سنجش ظرفیت توسعه گردشگری عشایری استان کرمانشاه	به این نتیجه رسیده اند که این استان از ظرفیت بالایی در زمینه توسعه گردشگری عشایری برخوردار است.
جوانمردی و همکاران (۱۳۹۳)	سنجش ظرفیت پذیرش گردشگری استان کردستان	نتیجه این پژوهش نشان می دهد که حجم گردشگران ورودی به این استان بیش از ظرفیت پذیرش بالفعل این استان می باشد و روند توسعه گردشگری در این استان با توجه به ظرفیت پذیرش تعیین شده شکلی ناپایدار دارد. از این رو در انتهای این پژوهش پیشنهاداتی نیز جهت ارتقاء ظرفیت پذیرش در راستای توسعه پایدار گردشگری در این مقصد ارائه می گردد.

صدر موسوی و همکاران (۱۳۹۴)	بررسی ظرفیت پذیرش گردشگری با تاکید بر توسعه پایدار مطالعه موردی: شهر سرعین	به این نتیجه رسیده اند که توسعه گردشگری در شهر سرعین به لحاظ اقتصادی و اجتماعی متناسب با ظرفیت پذیرش شهر و در مقابل بیشتر از ظرفیت پذیرش زیست محیطی - کالبدی این شهر است.
آلیانی و همکاران (۱۳۹۵)	ارزیابی توان سرزمین برای شناسایی مناطق مناسب توسعه گردشگری با استفاده از فرآیند تحلیل شبکه ای ANP	نتایج نشان داد معیارهای اکولوژی یکی مجموعاً ۰,۶۱ از وزن نهایی را به خود اختصاص داده و این نشانه دخالت بیشتر معیارهای اکولوژی یکی در ایجاد قابلیت اکوتوریسم می باشد. همچنین از کل سطح عرصه ۷۵,۲ درصد دارای توان برای توسعه اکوتوریسم ۲۴,۸ درصد از سطح منطقه فاقد توان می باشد. از مناطق با قابلیت قابل قبول از نظر کاربری اکوتوریسم، حدود ۳۰,۳۲ درصد از سطح منطقه دارای توان زیاد می باشد.
چهرآذر و همکاران (۱۳۹۷)	مطالعه و ارزیابی توان گردشگری با بهره گیری از منطق فازی در محیط GIS مطالعه موردی: شهرستان همدان	نتایج حاصل حاکی از شرایط متوسط تا قوی منطقه به منظور ارائه خدمات برای گردشگران کوهستان می باشد. در نهایت پیشنهاد گردید از مناطق مستعد گردشگری که عمدتاً در غرب استان قرار گرفته اند، به منظور گسترش صنعت توریسم در کوهستانهای شهرستان استفاده گردد.
ابراهیمی (۱۳۹۸)	بررسی توان گردشگری در استان چهار محال بختیاری	در این تحقیق، استعدادهای گردشگری این استان با شیوه بررسی SWOT مورد بررسی قرار گرفته است تا از این طریق نقاط عمده قوت و ضعف فرصت ها و تهدید ها در منطقه مشخص کردند بلکه بتوان در آینده سیاست های توسعه گردشگری را در این استان تدوین و اجرا نمود.
نجفی کانی و نجفی (۱۴۰۰)	ظرفیت سنجی گردشگری روستایی و نقش آن در توسعه فضایی و اقتصادی نواحی بیلاقی مورد: بخش مرکزی شهرستان دماوند	نتایج حاصل از تحلیل خوشه ای سلسله مراتبی، فاصله اقلیدوسی هر روستا نسبت به روستای دیگر را مقایسه می کند و براین اساس شباهتها و تفاوت های روستاها تبیین می شوند. فرایند خوشه بندی در یازده مرحله انجام شده و روستاهای مورد مطالعه از نظر میزان ظرفیت گردشگری به چهار دسته طبقه بندی شدند. روستاهای خوشه اول و خوشه دوم به ترتیب بیشترین ظرفیت توسعه گردشگری را دارا هستند
کوماری و همکاران ^۱ (۲۰۱۰) ^۲	شناسایی مکان های بالقوه گردشگری در منطقه غربی، سیکیم با استفاده از ابزارهای مکانی	مطالعه حاضر سعی در توسعه یک رویکرد یکپارچه توسعه اکوتوریسم از طریق شناسایی مکان های اکوتوریستی دارد. ارزیابی پایداری اکوتوریسم در سطح می تواند به شناسایی شاخص های ضعیف و بسیار ضعیف در جای دیگر کمک کند. در عین حال نیز مطالعه حاضر زمینه ای را برای مطالعات آینده با استفاده از شاخص های اکوتوریستی برای شناسایی مکان های بالقوه اکوتوریستی در سایر اکوسیستم ها مانند ساحل، مانگرو و بیابان فراهم می کند.
چی و همکاران ^۳ (۲۰۲۰)	منطقه بندی مناطق حفاظت شده بر اساس استقامت و اهمیت اکولوژیکی آنها	محقق در این مطالعه به پهنه بندی مناطق حفاظت شده زنجیره جزیره ای در مجمع الجزایر دونگتو در جنوب چین پرداخته است. پهنه بندی بر اساس توزیع مکانی EII و ETI و شش طرح برای حفاظت متفاوت انجام شد منطقه مورد مطالعه نتایج نشان داد که اهمیت اکولوژیکی و مقاومت در درون جزایر ناهمگنی های مکانی را نشان

¹ Kumari, et al.

²

³ Chi et al

می دهد و جزایر با مجاورت بالاتر به سرزمین اصلی و مناطق بزرگتر به طور کلی از اهمیت اکولوژیکی کمتری و استقامت برخوردار بودند.		
نتایج این مطالعه نشان می دهد که بیشتر مناطق چین دارای توان کم یا متوسط هستند. نواحی با توان بسیار بالا ۱۳,۷۹ درصد از مناطق نمونه را تشکیل می دهند. نتایج می تواند تصمیم گیرندگان را با توجه به این که به احتمال زیاد از مشکلات محیطی ناشی از فعالیت های گردشگری مبتنی بر طبیعت رنج می برند و اینکه کدام نوع از مشکلات ممکن است ایجاد شوند، آگاه سازد. چنین اطلاعاتی می تواند به تصمیم گیران کمک کند تا روند توسعه بین توسعه گردشگری مبتنی بر طبیعت و حفاظت اکولوژیکی را پیش بینی کنند، و بعدا درجه کنترل بر گردشگری مبتنی بر طبیعت را تعیین کنند.	بررسی تفاوت بین گردشگری مبتنی بر طبیعت و توان اکولوژیکی در چین	یوکسی و لیشینگ^۴ (۲۰۲۰)

مأخذ: یافته های تحقیق با استفاده از منابع در دسترس ۱۴۰۰

بررسی پیشینه پژوهش نشان می دهد که تاکنون مطالعه دقیق و شفافی در رابطه با مدل سازی ظرفیت گردشگری و یافتن ارتباط و همسویی بین ظرفیت های گردشگری با میزان جذب گردشگری در مناطق روستایی انجام نشده است. لذا شناخت قابلیت ها و ظرفیت های گردشگری در رابطه با رهیافت آمایشی و اولویت بندی ظرفیت گردشگری روستاها، می تواند راهبردی اساسی در جهت برنامه ریزی مطلوب برای توسعه گردشگری روستایی و منطقه ای باشد. مناطق روستایی استان خراسان رضوی، به جهت شرایط محیطی جذاب و همچنین پاسخگویی به نیازهای گردشگران شهری برای تفریح و اوقات فراغت از اهمیت بالایی برخوردار هستند. همچنین روستاهای این منطقه به جهت نیازمندی به تنوع معیشتی، به گردشگری و توسعه آن به عنوان یک راهبرد اساسی گرایش پیدا کرده اند. از سوی دیگر ضروری است هجوم گردشگران به مقصدهای روستایی، مورد توجه قرار گیرد. زیرا اغلب فشار ناشی از حضور گردشگران، فراتر از ظرفیت و توان روستاها می باشد و در بلند مدت می تواند اثرات منفی و زیانباری را برای مقاصد روستایی به همراه داشته باشد. لذا هدف از این پژوهش مدل سازی ظرفیت های گردشگری روستایی و یافتن ارتباط و همسویی بین ظرفیت های گردشگری روستایی با میزان جذب گردشگران در مناطق روستایی حوزه نفوذ گردشگری شهر مشهد به عنوان منطقه مورد مطالعه می باشد. لذا با شناخت قابلیت ها و ظرفیت های روستاهای مورد مطالعه برنامه ریزان در جهت برنامه ریزی مطلوب می توانند برآیند و اگر مکانی دارای ضعف می باشد با برنامه ریزی درست و راهبردی از یک طرف از به خطر انداختن منابع محیطی آن برای نسل های آینده جلوگیری کنند. از طرفی دیگر برای توسعه منطقه از ظرفیت های موجود استفاده بهینه و مطلوب را داشته باشند. لذا سوال اصلی بدین صورت مطرح می گردد که وضعیت ظرفیت گردشگری روستاهای گردشگر پذیر منطقه چگونه می باشد؟ و رابطه بین میزان جذب گردشگران روستاهای گردشگر پذیر و ظرفیت های گردشگری منطقه چگونه است؟

⁴ Yuxia & Linshenga

مبانی نظری

صنعت گردشگری در میان بزرگ‌ترین صنایع جهان قرار دارد. توسعه اقتصادی نیز به طور فزاینده‌ای با توسعه گردشگری و به ویژه حجم گردشگران ارتباط دارد (XING-ZHU & QUN, 2014) بر این اساس گردشگری نقش مهمی در بسیاری از اقتصادهای منطقه‌ای ایفا می‌کند (Chua2016) لذا گردشگری به طور فزاینده‌ای به عنوان ناجی خصوصا در مناطق روستایی در نظر گرفته می‌شود و بسیاری از دولت‌ها پتانسیل این صنعت را در پیشبرد توسعه اقتصادی منطقه‌ای می‌شناسند Lee2013 براین اساس انتظار بر این است که ارتباط اقتصادی و جریان گردشگری مثبت باشد، تسهیل روابط تجاری، افزایش واردات، سفرهای کاری می‌تواند منجر به افزایش گردشگری شود، از طرفی با افزایش جریان کالا، خدمات، افراد، تولید ناخالص داخلی افزایش پیدا می‌کند. به طوری که هر چه کشور بزرگتر و ثروتمندتر باشد ظرفیت عرضه خدمات بهتر برای گردشگران تنوع سازی در ارائه خدمات بیشتر فراهم آمده و لذا تعداد گردشگران بیشتری جذب می‌کند (معصوم زاد، شرافکن لمسو، ۱۳۹۶: ۶). در مجموع عوامل متعددی در توسعه گردشگری نقش دارند که ارتباط و تعامل بین آن‌ها، سبب توسعه گردشگری می‌شود. در این بین سه عامل اصلی در توسعه گردشگری عبارتند از: گردشگران، مردم منطقه و ویژگی‌های منطقه، عدم توجه به هریک از این سه بخش در برنامه‌ریزی‌ها موجب لطمه وارد آمدن به فرآیند توسعه گردشگری خواهد شد و برعکس توجه به آن‌ها موجب ایجاد مزایایی برای آن‌ها می‌شود. این مزایا به طور کلی به عنوان بازده سه‌جانبه برای جامعه میزبان (بعد اقتصادی و اجتماعی) برای منطقه (حفظ محیط‌زیست)، و برای گردشگر (اوقات فراغت و گردشگری در حومه شهر) خلاصه می‌شوند، که دلالت بر توالی مزایای مرتبط دارد (Canoves et al, 2004: 756). در این حالت میدان رقابتی بین مکان‌های گردشگری پذیر به وجود می‌آید و در نتیجه مکان‌هایی که از نظر جذب گردشگر موفق خواهند بود که ظرفیت‌های گردشگری خود را ارتقا داده و با کیفیت بالا را در اختیار گردشگران قرار دهند که این همان ظرفیت گردشگری در مقصد است. در عین حال گردشگری روستایی با توجه به ظرفیت‌های طبیعی و فرهنگی موجود در روستاها می‌تواند نقش مهمی در تجدید حیات روستاها، ایجاد اشتغال و درآمد، حفاظت از میراث طبیعی، تاریخی و فرهنگی و در نهایت توسعه یکپارچه و پایدار روستایی داشته باشد (Soteriades et al., 2009: 36) برای افزایش درآمدها برای گروه‌های در حاشیه و در مناطق روستایی کمتر توسعه‌یافته، توسعه گردشگری می‌تواند نیروی محرک مهمی برای کاهش فقر و توسعه پایدار باشد (Wang et al., 2013: 116).

ظرفیت سازی توسعه گردشگری

واژه ظرفیتی، مفهوم نسبتا جدید است و از دهه ۱۹۸۰ در ادبیات توسعه رایج شده و در دهه ۱۹۹۰ در کانون توجه تفکرات توسعه و همکاری فنی قرار گرفت. علاقه زیاد به مباحث ظرفیتی در سال‌های اخیر بیشتر به دلیل کوتاهی نظریه‌های توسعه در دهه اخیر در پاسخ به نیازها و خواسته‌های مردم بود و عمدتا به دنبال ترویج رویکردهای است که دارای نگرش سیستماتیک، یکپارچه و مبتنی بر توسعه درون‌زا است (رکن الدین افتخاری و بدری، ۱۳۹۱: ۱۵۷). بنابراین ظرفیت‌سازی^۵ در چند دهه اخیر اهمیت زیادی در بین محققان علوم مختلف کسب کرده است و دولت‌ها در زمینه‌های متعددی از توسعه مانند ارتقای سلامتی، توسعه کشاورزی، برنامه‌ریزی اقتصادی و زیست‌محیطی و گردشگری... در سطوح مختلف اصول آن را گسترش داده‌اند.

⁵ - Capacity building

(Fernandez and Castro, 2006:22). هووه و همکاران^۶، معتقدند توسعه رویکرد ظرفیت سازی را با سه فعالیت اصلی

تعریف کرده اند که عبارتند از:

الف) زیرساخت های ارایه برنامه ها؛

ب) تشریک مساعی و محیط های سازمانی، به طوری که استراتژی ها ثابت مانده و یا تقویت شوند؛ و

ج) توانایی حل مسئله (Aref & Redzuan, 2009:22).

همچنین می توان اظهار کرد که منظور از ظرفیت سازی در گردشگری؛ برای کاستن از اثرات منفی این صنعت و تقویت اثرات مثبت آن در جوامع محلی، عبارتست از فرآیند هدف دار تقویت ظرفیت های افراد، گروه ها و جوامع در ابعاد اجتماعی، اقتصادی، نهادی و کالبدی- محیطی. به طوری که در این فرآیند با اتخاذ رویکرد مشارکتی به ساکنین مناطق محلی و مسئولین روستایی و شهری کمک می شود؛ تا با تسهیل گری در جهت ایجاد یک محیط تواناساز بر احساس ناتوانی و درماندگی خود در راستای مقابله و سازگاری با تخریب منابع طبیعی متعدد بویژه حفظ منابع زیست کمک کنند تا بتوانند محیط امنی را برای فعالیت و زندگی خود مهیا سازند». همچنین ظرفیت سازی جامعه در توسعه گردشگری را می توان ظرفیت افراد جامعه برای حضور در فعالیتهای گردشگری توصیف کرد (Cupples, 2005:19). اپراتورهای گردشگری اغلب تمایل دارند؛ بر روی آموزش های محلی و ظرفیت سازی های جامعه؛ بعنوان روشی برای حضور در توسعه جامعه، سرمایه گذاری کنند. ظرفیت سازی جامعه در سه حوزه مهم گردشگری به کار گرفته می شود: سازمانی، اجتماعی و فردی (Kieffer and Reischmann, 2004:25).

در سطح فردی، بر توسعه مهارت ها و اطلاعاتی تأکید دارد که به افراد اجازه افزایش کنترل و نفوذ بر زندگی دیگران را می دهد. در این سطح افراد همچنین شهروندان جامعه دیده می شوند. ظرفیت سازی جامعه، در سطح اجتماعی نشان می دهد؛ باید قدرت را به منظور حمایت و تصمیم گیری در فعالیتهای گردشگری افزایش داد. این فرآیند به آموزش در سطح اجتماعی اشاره دارد. این سطح به گروه های غیر رسمی در مناطق جغرافیایی اشاره می کند. در سطح سازمانی، ظرفیت سازی جامعه به تغییرات چشمگیری نیاز دارد؛ که به متخصصان اجازه ارائه خدمات را می دهد. ظرفیت سازمانی به سازمان های جامعه و مجموعه ای از سازمان های محلی اشاره می کند این ظرفیت ها شاید نهفته بمانند؛ مگر اینکه از نیروی محرکی استفاده شود (Rick, 2002:2). بنابراین می توان به این نکته اشاره نمود که ظرفیت های جوامع و مناطق معمولاً توانایی کاستن از آثار منفی گردشگری را ندارند (به استثنای تخریب منابع طبیعی)، اما توانایی ارتقای ظرفیت ها در کاهش تهدیدات ناشی از اثرات منفی گردشگری با عاملیت انسانی^۷ از قبیل تخریب منابع بسیار چشمگیر خواهد بود. با این وجود، تلاش های ظرفیت سازی می تواند در جهت کاهش تخریب های زیست محیطی نیز جهت گیری شود و باعث افزایش توان محیطی منطقه می گردد. با توجه موارد مطرح شده می توان گفت که پایه اساسی این مطالعه، ظرفیت سازی در گردشگری می باشد چرا که ظرفیت های جوامع و مناطق معمولاً توانایی ارتقای ظرفیت ها در کاهش تهدیدات ناشی از اثرات منفی گردشگری با عاملیت انسانی از قبیل تخریب منابع بسیار چشمگیر خواهد بود. با این وجود، تلاش های ظرفیت سازی می تواند در جهت کاهش تخریب های زیست محیطی نیز جهت گیری شود و توان منطقه را بهبود دهد.

⁶ - Hove et al

⁷ - human-induced

روش تحقیق و منطقه مورد مطالعه

تحقیق حاضر با توجه به هدف و مساله تحقیق، از روش شناسی توصیفی- تحلیلی و از روش کتابخانه‌ای- اسنادی بهره گرفته است. لذا مطالعه از لحاظ هدف، از نوع تحقیق کاربردی است. همچنین بر اساس چارچوب نظری، توسعه ظرفیت گردشگری مورد بررسی و بر اساس آن‌ها شاخص‌ها مورد شناسایی قرار گرفت. همچنین ظرفیت های گردشگری در ۴ متغیر (جاذبه های گردشگری، امکانات رفاهی روستا، دسترسی پذیری و امکانات زیرساختی روستا) به شرح جدول (۲) می باشد.

جدول (۲): متغیر ظرفیت های گردشگری

نماد/ شاخص	نماد/ متغیر	
جاذبه های طبیعی روستا و حومه ی آن	J1	جاذبه های گردشگری
جاذبه های تاریخی- فرهنگی روستا و حومه ی آن	J2	
جاذبه های مذهبی روستا و حومه ی آن	J3	
تعداد واحد پذیرایی (رستوران، کافه، کبابی و ساندویچی)	E1	امکانات رفاهی روستا
تعداد واحد اقامتی (اقامتگاه بومگردی، خانه دوم، سوئیت، زائر سرا و خانه مسافر)	E2	
تعداد واحد تفریحی	E3	
نوع راه (آزاد راه، بزرگراه، راه اصلی، راه روستایی)	R1	دسترسی پذیری
نوع پوشش را (آسفالت، خاکی و شوسه)	R2	
کیفیت راه (خوب، متوسط و ضعیف)	R3	
فضای سبز و ورزشی (بوستان روستایی، زمین ورزشی و سالن ورزشی)	Z1	امکانات زیرساختی روستا
مذهبی (مسجد و حسینیه)	Z2	
تکمیلی- زیربنایی (پارکینگ، تعمیرگاه ماشین، جایگاه سوخت و پاسگاه نیروی انتظامی)	Z3	
آب، برق، گاز (شبکه سراسری برق، گاز لوله کشی، آب لوله کشی و سامانه تصفیه آب)	Z4	
بهداشتی- درمانی (حمام عمومی، مرکز بهداشتی درمانی، داروخانه، خانه بهداشت و سامانه جمع آوری زباله)	Z5	
بازرگانی و خدمات (عابر بانک، نمایندگی پخش سیلندر گاز، بقالی، نانوايي و گوشت فروشی)	Z6	
ارتباطات و حمل و نقل (دفتر مخابرات، دسترسی عمومی به اینترنت، دسترسی به وسیله نقلیه عمومی)	Z7	

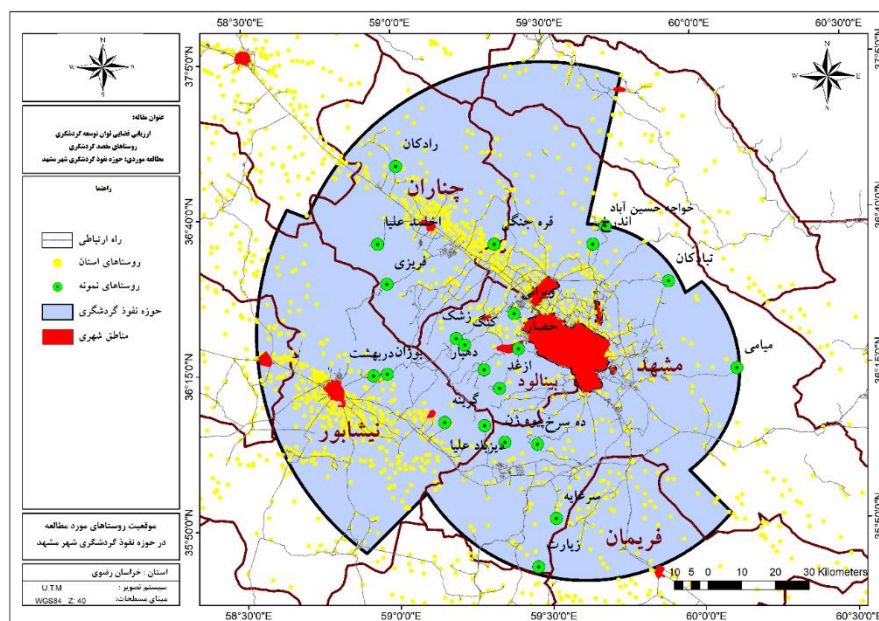
منبع: حبیبی و همکاران، ۱۳۹۱، غفاری و رضایی، ۱۳۹۲، فاضلی و همکاران، ۱۳۹۳، فزونی و همکاران، ۱۳۹۶، آلیانی و همکاران، ۱۳۹۵، تکیه خواه و

حسینی، ۱۳۹۷، چهرآذر و همکاران، ۱۳۹۷، هاشمی و همکاران، ۱۳۹۸، Lin et al, 2018, Yaakup et al, 2006

Chi et al, 2020, Fu et al, 2020, Yuxi & Linshen, 2020

جهت عملیاتی سازی مطالعه، حوزه نفوذ گردشگری شهر مشهد به عنوان منطقه مورد مطالعه انتخاب گردید (شکل ۲) زیرا این منطقه یکی از منطقه‌های با پتانسیل بالای گردشگری روستایی در استان خراسان رضوی می‌باشد. چرا که شهر مشهد هر ساله پذیرای میلیون‌ها گردشگر است که هدف آنها بعد از زیارت مرقد مطهر امام رضا (ع) بازدید از مکانهای تفریحی اطراف شهر مشهد می‌باشد. همچنین گردشگران با توجه به عواملی چون ارزش جاذبه‌ها، فاصله جاذبه‌ها از شهر مشهد و کیفیت راه مسافت معینی را برای بازدید انتخاب می‌نمایند. جهت تعیین حوزه نفوذ گردشگری شهر مشهد از الگوی اصلاح شده راپرت^۸ استفاده شده است. الگوی راپرت یکی از الگوهای مربوط به حوزه نفوذ گردشگری است که از طریق فرمول $A = \sqrt[3]{E}$ محاسبه می‌شود در این فرمول A = فاصله مناسب E = جمعیت شهر یا منطقه به ۱۰۰۰ نفر. (سقای، ۱۳۸۸: ۱۵۴-۱۵۵) است. در ادامه حد نهایی حوزه نفوذ گردشگری محورها بر روی نقشه مشهد رسم گردید و در نهایت با استفاده از نرم افزار GIS اقدام به ترکیب حد نهایی حوزه نفوذ گردشگری محورهای مورد مطالعه گردید. شکل شماره ۱ حوزه نفوذ گردشگری شهر مشهد را نشان می‌دهد.

شکل (۱): موقعیت روستاهای مورد مطالعه در حوزه نفوذ گردشگری شهر مشهد

مأخذ: ترسیم نگارنده بر اساس نقشه پایه استانداری خراسان رضوی، ۱۴۰۰

همچنین با توجه به جدول (۳) تعداد کل روستاهایی که دارای جاذبه گردشگری در حوزه نفوذ گردشگری شهر مشهد هستند، ۱۶۷ روستا می‌باشند.

⁸ rapert

جدول (۳): تعداد روستاهای دارای جاذبه های گردشگری

جاذبه تاریخی - فرهنگی	جاذبه مذهبی	جاذبه طبیعی	مجموع روستاهای دارای جاذبه
۴۵	۴۶	۱۲۸	۱۶۷

مأخذ: سازمان میراث فرهنگی، گردشگری، سایت امام زادگان سازمان اوقاف و امور خیریه^۹، ۱۳۹۷

برای به دست آوردن تعداد روستاهای نمونه از فرمول $n = \frac{N}{d}$ استفاده شده است. با توجه به فرمول مورد نظر تعداد روستاهای نمونه با توجه به تعداد ۱۶۷ روستای گردشگری در محدوده مورد مطالعه، تعداد ۲۲ روستا به عنوان روستاهای نمونه به دست آمد. برای انتخاب روستاهای نمونه روستاهایی انتخاب شدند که دارای بیش از یک جاذبه گردشگری بودند و دارای گردشگران بالایی هستند.

جدول (۴): شهرستان، بخش و دهستان روستاهای نمونه و تعداد گردشگر روستاهای مورد مطالعه

شهرستان	بخش	دهستان	روستا	تعداد گردشگر	شهرستان	بخش	دهستان	روستا	تعداد گردشگر
مشهد	احمدآباد	پیوه ژن	پیوه ژن	۳۰۰۰۰	مشهد	مرکزی	گلنکان	فریزی	۱۸۰۰۰۰
			زیارت	۱۰۰۰۰				قره جنگل	۵۰۰۰۰
		سرجام	ده سرخ	۸۰۰۰۰			چناران	اخلمدعلیا	۷۰۰۰۰۰
			سرغایه	۷۰۰۰			رادکان	رادکان	۳۰۰۰۰۰
	مرکزی	رضویه	میامی	۳۵۰۰۰۰۰		مرکزی	فضل	بوژان	۷۵۰۰۰۰
			اندرخ	۱۰۰۰۰				در بهشت	۱۳۰۰۰۰
		کنویست	تبادکان	۸۰۰۰۰			اسحق آباد	دیزباد علیا	۸۰۰۰
			خواجه حسین اباد	۱۰۰۰۰				گرینه	۱۰۰۰۰۰
بینالود	شانندیز	ابرده	ز شک	۵۰۰۰	بینالود	طرقبه	جاغرق	دهبار	۱۷۰۰۰
			ویرانی (نورآباد)	۳۰۰۰۰				کنگ	۱۸۰۰۰
			کلاته آهن	۱۰۰۰۰			طرقبه	ازغد	۱۳۰۰۰

مأخذ: مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵ و سازمان میراث فرهنگی ۱۴۰۰

^۹ <http://emamzadegan.ir>

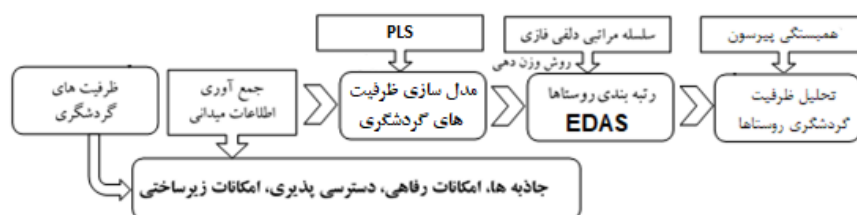
$$N_0 = \frac{1}{d^{2.5}} = \frac{1}{0.2^{2.5}}$$

$$n = \frac{n_0}{1 + n_0/N}$$

در این فرمول ۰٫۲ تا ۰٫۱ گرفت که در این فرمول ۰٫۲ گرفته شده است. سپس از فرمول زیر تعداد روستاهای نمونه به دست آمد.

تعداد روستاهای دارای گردشگر ۱۶۷ = N

در جهت مدل سازی ظرفیت های گردشگری در منطقه مورد مطالعه از مدل معادلات ساختاری PLS استفاده شده است همچنین برای رتبه بندی و ظرفیت سنجی گردشگری روستاهای مورد مطالعه نیز از روش تصمیم گیری چند معیاره EDAS (روش وزن دهی روش تحلیل سلسله مراتبی دلفی فازی با استفاده از نظرات ۳۰ خبره محلی) استفاده شده است. در ادامه برای تحلیل بیشتر نتایج حاصل از رتبه بندی روستاها از نظر ظرفیت سنجی گردشگری هر روستا (با استفاده از ۴ متغیر جاذبه های گردشگری، امکانات رفاهی روستا، دسترسی پذیری و امکانات زیرساختی روستا) و میزان جذب گردشگر از نرم افزار SPSS و آزمون همبستگی پیرسون استفاده شده است. مدل فرآیندی پژوهش به شرح شکل ۲ می باشد.

شکل ۲: مدل فرآیندی پژوهش

یافته ها

ظرفیت های گردشگری روستاهای مورد مطالعه که در حوزه نفوذ شهر مشهد واقع شده اند، در قالب ۴ متغیر، جاذبه های گردشگری، امکانات رفاهی روستا، دسترسی پذیری و امکانات زیرساختی روستا مورد بررسی قرار گرفته است که با توجه به مطالعات انجام شده بیشترین تعداد جاذبه های طبیعی متعلق به روستای بوژان با مواردی چون ییلاقات اطراف روستا، ۱۰ تا ۱۲ آبشار کوچک و بزرگ، رودخانه بوژان، چشمه سارها، کوهنوردی و دره (پرستوها، نادر، صدر، بانو کاخ نشین)، درخت کهنسال ۸۰۰ ساله و کمترین تعداد این جاذبه ها نیز متعلق به روستای ویرانی می باشد همچنین متنوع ترین روستا از لحاظ جاذبه های تاریخی متعلق به ۴ روستای کنگ (قلعه حصار کنگ، آرامستان قدیمی، مسجد قدیمی، مزار شیخ عبدالله و حمام قدیمی، تکیه سفلی)، ازغد (مسجد قدیمی، حمام قدیمی دوران صفویه، آرامستان قدیمی با سنگ قبرهای منقوش به تصاویر و مدرسه علمیه)، پیوه ژن (حمام تاریخی، بقعه ای امام زادگان هاشم و محتشم، مسجد جامع قدیمی و قلعه کهنه) و گرینه (حمام کهنه، درخت چنار قدیمی ۴۰۰ ساله، آرامستان قدیمی وجود سنگ قبرهای قدیمی (منقوش به تصاویر) و قلعه کهنه) می باشد. همچنین دو روستای کلاته آهن و دیزباد علیا فاقد جاذبه های تاریخی می باشند. در زمینه ی جاذبه ی مذهبی روستاهای اندرخ، پیوه ژن، تبادکان، خواجه حسین اباد، دربهشت، ده سرخ، رادکان، زیارت، سرغایه، فریزی، قره جنگل، میامی و ویرانی داردای جاذبه ی مذهبی هستند.

در بین روستاهای مورد مطالعه بیشترین امکانات پذیرایی (رستوران، کافه، کبابی و ساندویچی) متعلق به روستای اخلمد علیا و کمترین آن متعلق به ۷ روستای کلاته آهن، اندرخ، خواجه حسین اباد، زیارت، فریزی، قره جنگل و ده سرخ و بیشترین امکانات اقامتی (اقامتگاه بومگردی، خانه دوم، سوئیت، زائرسرا و خانه مسافر) متعلق به ۲ روستای زشک و پیوه ژن و کمترین آن نیز متعلق به روستای زیارت می باشد. همچنین از جمله امکانات تفریحی ایجاد شده در روستا در زمینه گردشگری در

روستاهای مورد مطالعه می‌توان به سوهای فرازیرزمینی در روستاهای پیوه‌ژن و دهسرخ، پارک طبیعی در روستاهای ویرانی، فریزی و رادکان، آبشار مصنوعی در روستاهای فریزی و سرغایه و موزه مردم‌شناسی در روستای ویرانی اشاره کرد. نوع پوشش و کیفیت راه منتهی به ۲ روستای خواجه حسین آباد و زیارت خاکی، اخلمدعلیا و تبادکان آسفالت با کیفیت متوسط، میامی آسفالت اما با کیفیت بد و سایر روستاها آسفالت با کیفیت مناسب می‌باشد. از لحاظ نوع راه نیز روستاهای ازغد، ویرانی، دهسرخ، دیزباد علیا و دربهبشت با فاصله اندکی کنار بزرگراه واقع شده‌اند و روستاهای میامی و تبادکان بیشترین فاصله را از بزرگراه دارند که راه منتهی به آن‌ها راه اصلی روستایی می‌باشد.

در پژوهش حاضر ۲۶ نوع امکانات (بوستان روستایی، زمین ورزشی، سالن ورزشی، مسجد، حسینیه، پارکینگ، تعمیرگاه ماشین، جایگاه سوخت، پاسگاه نیروی انتظامی، شبکه سراسری برق، گاز لوله کشی، آب لوله کشی، سامانه تصفیه آب، حمام عمومی، مرکز بهداشتی - درمانی، داروخانه، خانه بهداشت، سامانه جمع‌آوری زباله، عابر بانک، نمایندگی پخش سیلندر گاز، بقالی، نانوايي، گوشت فروشی، دفتر مخابرات، دسترسی عمومی به اینترنت و دسترسی به وسیله نقلیه عمومی) در روستاهای مورد مطالعه مورد بررسی قرار گرفت در بین روستاهای مورد مطالعه بیشترین تعداد امکانات متعلق به دو روستای رادکان و ویرانی با ۲۲ نوع امکانات و کمترین تعداد امکانات نیز متعلق به روستای زیارت با ۱۰ نوع امکانات از مجموع ۲۶ نوع امکانات می‌باشد.

برای مدل‌سازی ظرفیت‌های گردشگری روستاهای حوزه نفوذ گردشگری شهر مشهد از مدل معادلات ساختاری pls استفاده شده است. لذا برای تایید روایی ابزار اندازه‌گیری از دو شاخص روایی همگرا و واگرا استفاده می‌شود. روایی همگرا به این اصل بر می‌گردد که شاخص‌های هر سازه با یکدیگر همبستگی زیادی داشته باشند. برای اعتبار همگرایی از معیار^{۱۱} AVE استفاده می‌شود مقدار این ضریب از ۰ تا ۱ متغیر است که مقادیر بالاتر از ۰/۵ پذیرفته می‌شود. این مقدار تضمین می‌کند حداقل ۵۰ درصد واریانس یک سازه توسط نشانگرهایش تعریف می‌شود. نتایج به دست آمده از روایی همگرا بیانگر این است که شاخص‌های هر سازه با یکدیگر همبستگی زیادی دارا می‌باشند. روایی واگرا، بیانگر وجود همبستگی‌های جزئی بین شاخص‌های یک سازه و شاخص‌های سازه‌های دیگر می‌باشد. روایی واگرا وقتی قابل قبول است که میزان AVE برای هر سازه بیشتر از واریانس اشتراکی بین آن سازه و سازه‌های دیگر باشد یا به عبارتی جذر AVE بیشتر از ضرایب همبستگی باشد (فورنل و لارکر، ۱۹۸۱). در جدول ۴ این ماتریس نشان داده شده است. این مدل در صورتی روایی و اگرای قابل قبولی دارد که اعداد مندرج در قطر اصلی (مجدور AVE) از مقادیر زیرین خود بیشتر باشد. همان‌طور که در جدول ۴ مشخص است از آن جایی که جذر AVE همه سازه‌ها بیشتر از همبستگی سازه‌ها با سایر سازه‌های موجود در الگو است، بنابراین ابزار اندازه‌گیری از روایی مناسبی برخوردار است.

پایایی یا قابلیت اعتماد، یکی از ویژگی‌های فنی ابزار اندازه‌گیری است. مفهوم یاد شده با این امر سر و کار دارد که ابزار اندازه‌گیری در شرایط یکسان تا چه اندازه نتایج مشابهی به دست می‌دهد. دامنه ضریب قابلیت اعتماد بین صفر تا یک می‌باشد و هر چه این ضریب به سمت یک میل کند از پایایی بیشتری برخوردار است. در این پژوهش به منظور تعیین پایایی آزمون از روش آلفای کرونباخ و ضریب پایایی مرکب (CR) استفاده شده است. این روش‌ها برای محاسبه هماهنگی درونی ابزار اندازه‌گیری به کار می‌رود. در صورتی مقدار این ضرایب بیشتر از ۰/۷ باشد بیانگر پایایی خوب ابزار اندازه‌گیری می‌باشد. با توجه

¹¹ - Average variance extracted

به نتایج جدول ۵ ضرایب آلفای کرونباخ و ضریب پایایی مرکب بالاتر از ۰/۷ می باشند و نشان از پایا بودن ابزار اندازه گیری می باشند.

جدول (۵): ابعاد روایی و پایایی مدل ظرفیت گردشگری روستایی حوزه نفوذ شهر مشهد

متغیرها	دسترس پذیری	جاذبه های گردشگری	امکانات زیرساختی روستا	امکانات رفاهی روستا	AVE	پایایی مرکب	آلفای کرونباخ
دسترس پذیری	۰/۷۷۳				۰/۵۹۸	۰/۸۰۵	۰/۷۲۰
جاذبه های گردشگری	۰/۶۳۲	۰/۷۱۱			۹۲۵۰/	۰/۷۳۲	۰/۸۴۲
امکانات زیرساختی روستا	۰/۵۴۶	۰/۶۴۴	۰/۶۱۴		۸۸۰/۵	۰/۷۴۱	۰/۷۲۱
امکانات رفاهی روستا	۰/۶۰۶	۰/۵۴۹	۰/۶۵۰	۰/۷۲۲	۲۸۰/۷	۰/۷۹۹	۰/۸۱۱

منظور از برازش مدل این است که تا چه حد مدل با داده های مربوطه سازگاری و توافق دارد در تحلیل معادلات ساختاری متعاقب انجام تخمین پارامترها باید از برازندگی مدل اطمینان شود. به منظور سنجش مدل و برازندگی آن از شاخص های ضریب تعیین و معیار Q2 استفاده می شود. ضریب تعیین بین صفر و یک در نوسان است و به این صورت توجیه می شود که اگر برابر صفر باشد یعنی خطر رگرسیون هرگز نتوانسته است تغییرات متغیر تابع را به تغییرات متغیر مستقل نسبت دهد، اگر ضریب تعیین برابر یک باشد، یعنی خط رگرسیون دقیقاً توانسته است تغییرات متغیر وابسته را به تغییرات متغیر مستقل نسبت دهد و سه مقدار ۰/۱۹، ۰/۳۳ و ۰/۶۷ به عنوان ملاک برای مقادیر ضریب تعیین می باشد که به ترتیب نشان از ضریب تعیین ضعیف، متوسط و قوی می باشد. همچنین در صورتی که مقدار Q2 در مورد یک سازه درونزا (متغیر وابسته) سه مقدار ۰/۰۲، ۰/۱۵ و ۰/۳۵ را کسب نماید نشان از قدرت پیش بینی ضعیف، متوسط و قوی سازه یا سازه های برونزای مربوط به آن می باشد. در جدول زیر جهت بررسی برازش مدل ظرفیتهای گردشگری روستایی حوزه نفوذ شهر مشهد ضریب تعیین و معیار Q2 گزارش شده است. لذا در مدل مذکور ضریب تعیین بالاتر از ۰/۳۵ می باشد که نشان از ضریب تعیین قوی در مدل می باشد. همچنین مقدار معیار Q2 نیز بیشتر از ۰/۱۵ می باشد که نشان از قدرت پیش بینی قوی می باشد که بیانگر مناسب بودن مدل می باشد. با توجه به تائید برازش مدل در قسمت بعد به بررسی ضرایب مسیر پرداخته شده است.

جدول (۶): شاخص های برازش مدل ظرفیت گردشگری روستایی حوزه نفوذ شهر مشهد

متغیرها	ضریب تعیین	معیار Q
میزان جذب گردشگری	۰/۶۲۰	۰/۵۳۱

منبع: یافته های تحقیق، ۱۴۰۱

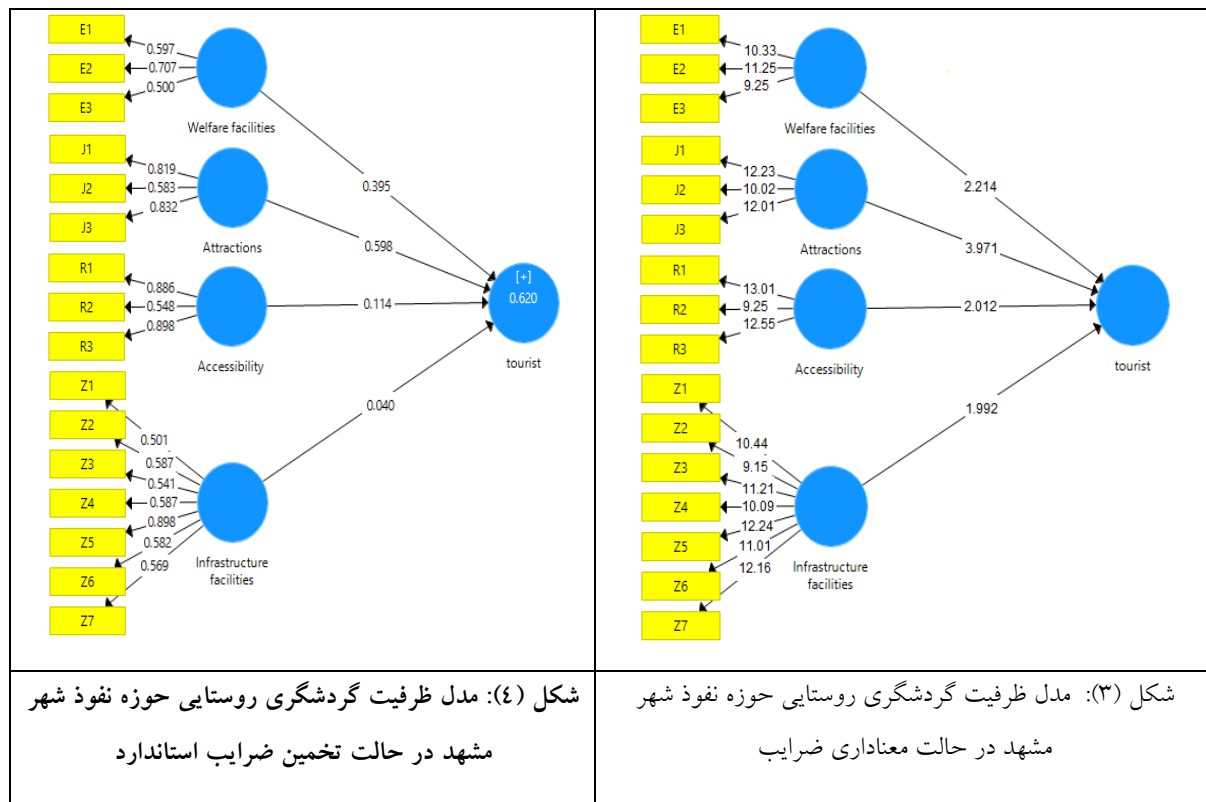
براساس نتایج به دست آمده، آماره t مربوط به دسترسی پذیری، جاذبه های گردشگری، امکانات زیرساختی روستا و امکانات رفاهی روستا بیشتر از ۱/۹۶ می باشد. بنابراین می توان گفت این متغیرها در سطح اطمینان ۹۵ درصد تاثیر معناداری بر میزان جذب گردشگری روستایی حوزه نفوذ شهر مشهد دارند. توجه به ضرایب مسیر می توان گفت تاثیر جاذبه های گردشگری با شاخص های جاذبه های طبیعی روستا و حومه ی آن، جاذبه های تاریخی- فرهنگی روستا و حومه ی آن و جاذبه های مذهبی روستا و حومه ی آن نسبت به سایر عوامل بر میزان جذب گردشگری روستایی حوزه نفوذ شهر مشهد بیشتر می باشند. بنابراین می توان گفت که بیشتر تاثیر بر جذب گردشگر را متغیر جاذبه های گردشگری دارد و در مرتبه بعد نیز متغیر امکانات رفاهی روستای مقصد گردشگری با شاخص هایی چون تعداد واحد پذیرایی (رستوران، کافه، کبابی و ساندویچی)، تعداد واحد اقامتی (اقامتگاه بومگردی، خانه دوم، سوئیت، زائرسرا و خانه مسافر) و تعداد واحد تفریحی دارد.

جدول (۷): ضریب مسیر و آماره t برای مدل ظرفیت گردشگری روستایی حوزه نفوذ شهر مشهد

مسیر	ضریب مسیر	T آماره	نتیجه
دسترسی پذیری	۰/۱۱۴	۲/۰۱۲	تاثیر گذار
جاذبه های گردشگری	۰/۵۹۸	۳/۹۷۱	تاثیر گذار
امکانات زیرساختی روستا	۰/۰۴۰	۱/۹۹۲	تاثیر گذار
امکانات رفاهی روستا	۰/۳۹۵	۲/۲۱۴	تاثیر گذار

مأخذ: یافته های پژوهش، ۱۴۱۰

در شکل (۳ و ۴) مدل پژوهش مربوط به تاثیر عوامل ظرفیت های گردشگری موثر میزان جذب گردشگری روستایی حوزه نفوذ شهر مشهد را در حالت تخمین و معناداری ضرایب نشان می دهد.

منبع: یافته‌های تحقیق: ۱۴۰۰

در ادامه برای رتبه بندی روستاهای مورد مطالعه از نظر ظرفیت های گردشگری از روش تکنیک Evaluation Based on Distance from Average Solution (EDAS) به معنی ارزیابی بر اساس فاصله از میانگین راه حل می باشد، استفاده شده است. این تکنیک در زمره روش های معیار گزینه ای می باشد یعنی هدف آن رتبه بندی گزینه های مساله تصمیم گیری است. در این روش همچنین باید وزن معیارها نیز از قبل محاسبه شده باشد پس از ورودی های این روش عبارتند از:

۱- وزن معیارها

۲- ماهیت معیارها از نظر مثبت و منفی بودن

۳- ماتریس تصمیم

گام اول: تشکیل ماتریس تصمیم

اولین گام در این روش تشکیل ماتریس تصمیم است همانطور که در رابطه زیر دیده می شود ماتریس تصمیم این روش در واقع ارزیابی هر گزینه نسبت به هر معیار است مثلاً X_{12} ارزیابی گزینه اول نسبت به معیار دوم است. این ماتریس تصمیم توسط اعداد واقعی و یا طیف های کلامی تکمیل می شود.

$$X = [X_{ij}]_{n \times m} = \begin{bmatrix} X_{11} & X_{12} & \cdots & X_{1m} \\ X_{21} & X_{22} & \cdots & X_{2m} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ X_{n1} & X_{n2} & \cdots & X_{nm} \end{bmatrix},$$

گام دوم: محاسبه میانگین راه حل معیارها

در این گام با استفاده از رابطه زیر میانگین راه حل برای معیارها محاسبه می شود که در واقع همان میانگین داده ها برای هر ستون معیار می باشد.

$$AV = [AV_j]_{1 \times m}, \quad \text{where,} \quad AV_j = \frac{\sum_{i=1}^n X_{ij}}{n}.$$

گام سوم: محاسبه PDA و NDA

در این گام با استفاده از روابط زیر مقادیر فاصله مثبت از میانگین (PDA) است و فاصله منفی از میانگین (NDA) را محاسبه می کنیم.

اگر معیار جنبه مثبت داشته باشد از رابطه زیر استفاده می شود. جنبه مثبت یعنی افزایش معیار باعث سود گردد.

$$PDA_{ij} = \frac{\max(0, (X_{ij} - AV_j))}{AV_j}, \quad NDA_{ij} = \frac{\max(0, (AV_j - X_{ij}))}{AV_j}$$

اگر معیار جنبه منفی داشته باشد از رابطه زیر استفاده می شود. جنبه منفی یعنی کاهش معیار باعث سود گردد.

$$PDA_{ij} = \frac{\max(0, (AV_j - X_{ij}))}{AV_j}, \quad NDA_{ij} = \frac{\max(0, (X_{ij} - AV_j))}{AV_j},$$

گام چهارم: محاسبه مقادیر SP و SN

در این گام با استفاده از روابط زیر مقادیر SP و SN محاسبه می شود در واقع این گام وزن دار کردن مقادیر PDA و NDA مرحله قبل می باشد و باید وزن معیارها در این متغیرها ضرب شود.

$$SP_i = \sum_{j=1}^m w_j PDA_{ij}; \quad SN_i = \sum_{j=1}^m w_j NDA_{ij},$$

در این مدل وزن با استفاده از روش تحلیل سلسله مراتبی دلفی فازی محاسبه شده است که در جدول (۸) مقدار وزن

شاخص های ظرفیت گردشگری قابل مشاهده می باشد. بالاترین وزن به دست آمده با توجه به نظر کارشناسان متعلق به دو

شاخص جاذبه های طبیعی روستا و حومه (۰/۰۸۶) و کیفیت راه روستا (۰/۰۸۳) می باشد.

جدول (۸): وزن شاخص های ظرفیت گردشگری

وزن	شاخص	وزن	شاخص	وزن	شاخص
۰/۰۸۶	جاذبه های طبیعی روستا و حومه	۰/۰۳۶	نوع راه روستا	۰/۰۶	ارتباطات و حمل و نقل
۰/۰۵۸	جاذبه های تاریخی - فرهنگی روستا و حومه	۰/۰۶۵	نوع پوشش راه روستا	۰/۰۲۸	مذهبی
۰/۰۵۶	جاذبه های مذهبی روستا و حومه	۰/۰۸۳	کیفیت راه روستا	۰/۰۷۴	تکمیلی - زیربنایی
۰/۰۷۸	امکانات پذیرایی روستا	۰/۰۵۴	فضای سبز و ورزشی	۰/۰۶۱	آب، برق، گاز

وزن	شاخص	وزن	شاخص	وزن	شاخص
۰/۰۵۵	بهداشتی - درمانی	۰/۰۵۵	بازرگانی و خدمات	۰/۰۷۵	امکانات اقامتی روستا
				۰/۰۶۸	امکانات تفریحی روستا

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۰

گام پنجم: محاسبه مقادیر نرمال SP و SN

در این گام با استفاده از روابط زیر مقادیر SP و SN که در مرحله قبل محاسبه شد را نرمال می‌کنیم

$$NSP_i = \frac{SP_i}{\max_i (SP_i)}; \quad NSN_i = 1 - \frac{SN_i}{\max_i (SN_i)}$$

گام ششم: رتبه بندی نهایی گزینه ها

در این بخش با استفاده از رابطه زیر امتیاز نهایی گزینه ها را محاسبه و سپس آن ها را رتبه بندی می‌کنیم.

$$AS_i = \frac{1}{2}(NSP_i + NSN_i), \quad \text{where } 0 \leq AS_i \leq 1.$$

بعد از انجام ۶ گام اصلی مدل EDAS مقدار AS_i برای هر یک از روستاهای نمونه در قالب شاخص های جاذبه های طبیعی روستا و حومه، جاذبه‌های تاریخی- فرهنگی روستا و حومه، جاذبه‌های مذهبی روستا و حومه، امکانات پذیرایی روستا، امکانات اقامتی روستا، امکانات تفریحی روستا، نوع راه روستا، نوع پوشش راه روستا، کیفیت راه روستا، فضای سبز و ورزشی، مذهبی، تکمیلی- زیربنایی، آب، برق، گاز، بهداشتی- درمانی، بازرگانی و خدمات و ارتباطات و حمل و نقل به دست آمده است. با توجه به آنچه که در جدول (۹) قابل مشاهده بالاترین رتبه متعلق به روستاهای پیوه‌ژن، دیزبادعلیا و رادکان می باشد.

جدول (۹): مقدار AS_i و رتبه بندی روستاهای مور مطالعه بر اساس مدل EDAS

رتبه	AS_i	NSN_i	NSP_i	روستا	رتبه	AS_i	NSN_i	NSP_i	روستا
۲	۰,۷۷	۰,۸۹	۰,۶۵	دیزبادعلیا	۴	۰,۶۷	۰,۴۱	۰,۹۲	اخلمدعلیا
۳	۰,۷۰	۰,۸۳	۰,۵۶	رادکان	۱۵	۰,۲۹	۰,۴۴	۰,۱۴	ازغد
۹	۰,۵۳	۰,۶۵	۰,۴۲	زشک	۱۹	۰,۲۶	۰,۳۸	۰,۱۳	اندرخ
۲۲	۰,۰۵	۰,۰۰	۰,۱۰	زیارت	۱۰	۰,۴۹	۰,۵۶	۰,۴۲	بوژان
۵	۰,۶۵	۰,۸۱	۰,۵۰	سرغایه	۱	۰,۹۴	۰,۸۸	۱,۰۰	پیوه ژن
۶	۰,۶۳	۰,۶۸	۰,۵۸	فریزی	۱۳	۰,۳۸	۰,۵۰	۰,۲۵	تبادکان

۱۷	۰,۲۸	۰,۴۰	۰,۱۶	قره جنگل	۲۱	۰,۰۸	۰,۱۳	۰,۰۴	کلاته آهن
۷	۰,۵۴	۰,۶۱	۰,۴۶	کنگ	۲۰	۰,۱۶	۰,۱۷	۰,۱۶	خواجه حسین آباد
۱۴	۰,۳۱	۰,۳۴	۰,۲۹	گرینه	۱۸	۰,۲۶	۰,۳۹	۰,۱۳	در بهشت
۱۱	۰,۴۶	۰,۵۹	۰,۳۳	میامی	۸	۰,۵۴	۰,۷۰	۰,۳۷	ده سرخ
۱۲	۰,۴۱	۰,۴۷	۰,۳۶	ویرانی	۱۶	۰,۲۸	۰,۴۶	۰,۱۱	دهبار

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۰

برای بررسی میزان رابطه بین میزان جذب گردشگران و ظرفیت گردشگری در روستاهای مورد مطالعه با توجه به نرمال بودن هر دو متغیر از همبستگی پیرسون استفاده شده است همان‌طور که در جدول (۱۰) مشاهده می‌شود میزان جذب گردشگران در روستاهای مورد مطالعه با آماره پیرسون ۰/۵۴۴ با مقدار ظرفیت گردشگری در روستاهای مورد مطالعه که حاصل مدل EDAS می‌باشد، دارای رابطه‌ای مستقیم با شدتی متوسط می‌باشد. بدین معنی که هر چه مقدار ظرفیت گردشگری در منطقه بیشتر باشد میزان جذب گردشگران آن نیز بیشتر می‌باشد لذا با توجه به وجود همبستگی بین شاخص‌های مزبور و وجود پتانسیل‌های اکولوژیکی در منطقه مورد مطالعه از جمله افزایش مقدار بارش در سال‌های اخیر و تغییرات اقلیمی که سبب تقویت منابع آبی، احیای رودخانه‌های فصلی و بهبود وضعیت پوشش گیاهی شده است سبب می‌شود که مدیران و سرمایه‌گذاران تمایل بیشتری برای سرمایه‌گذاری و ایجاد ظرفیت‌های گردشگری در منطقه خواهند داشت. همچنین با توجه به میزان معناداری به‌دست‌آمده رابطه بین میزان جذب گردشگران و ظرفیت گردشگری در روستاهای مورد مطالعه رابطه‌ای معنی‌داری است و قابلیت تعمیم به‌کل جامعه را دارد.

جدول (۱۰): رابطه بین تعداد گردشگر و میزان ظرفیت گردشگری در روستاهای مورد مطالعه

همبستگی	آماره پیرسون	میزان معناداری
ظرفیت گردشگری	۰/۵۴۴	۰/۰۰۰

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۰

بحث و نتیجه‌گیری

گردشگری رویکرد مناسب برای توسعه اجتماعی-اقتصادی، به ویژه در مناطق روستایی و راه حلی برای کاهش اثرات منفی زیست محیطی محسوب می‌گردد، لذا نباید محیط زیست را تنها به عنوان ابزاری برای توسعه اقتصادی تلقی کرد بلکه بایستی در این راستا برای فراهم کردن زمینه‌های گردشگری و راهی برای شهرگزیری، ابتدا به ارزیابی توان توسعه گردشگری در منطقه پرداخت چرا که ارزیابی توان توسعه گردشگری از جمله راهکارهای مناسب کاهش اثرات منفی گردشگری و افزایش اثرات مثبت آن می‌باشد. در عین حال نیز گردشگری روستایی اثرات مختلفی را در مقصد و جامعه میزبان می‌گذارد؛ و به‌منظور استفاده اثربخش از ظرفیت‌های گردشگری، تنظیم روابط/ پیوندها و نحوه‌ی آرایش فضایی مقصدها، کنترل رشد و

توسعه و در نهایت پیشرفت در مسیر توسعه گردشگری ضرورت پیدا می‌کند. لذا هدف از این پژوهش مدل سازی ظرفیت های گردشگری روستایی و یافتن ارتباط و همسویی بین ظرفیت های گردشگری روستایی با میزان جذب گردشگران در مناطق روستایی حوزه نفوذ گردشگری شهر مشهد به عنوان منطقه مورد مطالعه بود. همچنین ظرفیت های گردشگری با ۴ متغیر (جاذبه های گردشگری، امکانات رفاهی روستا، دسترسی پذیری و امکانات زیرساختی روستا) مورد بررسی قرار گرفته است. در مجموع با توجه به بررسی های انجام شده مهم ترین عامل موثر بر میزان جذب گردشگر را متغیر جاذبه های گردشگری با شاخص هایی چون جاذبه های طبیعی روستا و حومه ی آن، جاذبه های تاریخی- فرهنگی روستا و حومه ی آن و جاذبه های مذهبی روستا و حومه ی آن دارد و در مرتبه بعد نیز متغیر امکانات رفاهی روستای مقصد گردشگری با شاخص هایی چون تعداد واحد پذیرایی (رستوران، کافه، کبابی و ساندویچی)، تعداد واحد اقامتی (اقامتگاه بومگردی، خانه دوم، سوئیت، زائرسرا و خانه مسافر) و تعداد واحد تفریحی دارد. همچنین نتایج مدل ایداس نشان داد که بالاترین توان ظرفیت های گردشگری نیز متعلق به روستاهای پیوه ژن، دیزبادعلیا و رادکان می باشد. در ادامه بررسی رابطه میزان جذب گردشگر در روستاهای مورد مطالعه با مقدار ظرفیت گردشگری روستاهای نمونه حاصل مدل تصمیم گیری چند معیاره EDAS، نشان از وجود رابطه ای مستقیم با شدتی متوسط می باشد. بدین معنی که هر چه مقدار ظرفیت های گردشگری در منطقه بیشتر باشد میزان جذب گردشگری آن نیز بیشتر می باشد به طوری که مدیران و سرمایه گذاران تمایل بیشتری برای سرمایه گذاری و ایجاد ظرفیت های گردشگری در منطقه خواهند داشت. البته این نکته نیز قابل ذکر می باشد که ظرفیت گردشگری در یک محل نباید بیش از توان منطقه باشد زیرا سبب صدمه به محیط می شود و در نتیجه کاهش توان و هدر رفتن سرمایه های ایجاد شده در منطقه می شود. در عین حال نیز می توان گفت با به کارگیری مدل ها و الگوهای سنجش توان محیط، می توان از هدر رفت منابع و پتانسیل های محیط جلوگیری کرد و منابع را به نحوه صحیح و شایسته مورد استفاده و مدیریت قرار داد لذا بر اساس نتایج این مطالعه می توان راهکارهای مناسبی برای بخش های مختلف منطقه پیشنهاد نمود که عبارتند از:

با توجه به اهمیت کیفیت راه و در مجموع دسترسی پذیری در گردشگری به روستاهایی چون خواجه حسین آباد، زیارت و میامی که در این زمینه وضعیت آن ها مناسب نیست، توجه بیشتری شود. همچنین به دلیل جذابیت بسیار زیاد منابع آب در صنعت گردشگری، و وجود منابع آبی اندک در منطقه مورد مطالعه و متأثر بودن کیفیت و حجم خروجی این منابع از این صنعت گردشگری لذا به منظور حفظ این منابع باید با توجه به خصوصیات آن ها برنامه خاصی ارائه شود.

منابع

- ابراهیمی، فرحناز (۱۳۹۸)، بررسی توان گردشگری در استان چهار محال بختیاری، فصلنامه علمی تخصصی پژوهش های گردشگری و توسعه پایدار، سال دوم، شماره ۱، صص ۴۱-۴۶
- آیینی، حمیده، بابایی کفای، ساسان، صفاری، امیر و منوری، سید مسعود (۱۳۹۵)، ارزیابی توان سرزمین برای شناسایی مناطق مناسب توسعه گردشگری با استفاده از فرایند تحلیل شبکه ای ANP، سنجش از دور و سامانه اطلاعات جغرافیایی در منابع طبیعی، سال هفتم، شماره چهارم، صص ۱-۱۷

- بوزرجمهری، خدیجه و مودودی ارخودی، مهدی (۱۳۹۴)، ارزیابی تطبیقی توانهای مختلف گردشگری در روستاهای هدف استان گلستان، مجله مطالعات برنامه‌ریزی سکونتگاه‌های انسانی، سال دهم، شماره ۳۱، صص ۱-۱۳
- جوانمردی، محمد و شاهمرادی، بهروز و مرادی، محمد علی، ۱۳۹۳، سنجش ظرفیت پذیرش گردشگری استان کردستان، اولین همایش ملی توریسم و گردشگری سبز، همدان، <https://civilica.com/doc/284750>
- چهارآذر، فائزه، نهاوندچی، مهرداد، بالیست، جهانبخش و امیری، محمد جواد (۱۳۹۷)، مطالعه و ارزیابی توان گردشگری با بهره‌گیری از منطق فازی در محیط GIS مطالعه موردی: شهرستان همدان، مطالعات علوم محیط زیست، دوره سوم، شماره اول، صص ۶۵۹-۶۷۲
- حبیبی، کیومرث، نکیه‌خواه، جاهده و آزاد احمدی، محمد، (۱۳۹۱)، ارزیابی توان اکوتوریسم و برنامه ریزیتوسعه پایدار گردشگری نمونه موردی: پارک جنگلی آبیدر، فصلنامه مطالعات شهری، شماره ۳، صص ۱۳-۲۳
- رکن الدین افتخاری، عبدرضا و بدری، سید علی (۱۳۹۱)، بنیان‌های نظریه‌ای الگوی توسعه روستای، نمونه، تهران، انتشارات نورعلم،
- سقایی، مهدی، (۱۳۸۸)، واسازی متن فضایی گردشگری در روستاهای پیرامون کلان‌شهرها (مطالعه موردی: کلان‌شهر مشهد)، پایان‌نامه دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی دانشگاه فردوسی، مشهد.
- صائب، نبی‌اله، (۱۳۹۶)، ارزیابی توان اکولوژیک به منظور توسعه گردشگری به کمک سامانه اطلاعات جغرافیایی (مطالعه موردی: شهر سرعین)، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل
- غفاری، رامین و موسی رضایی، مریم (۱۳۹۲)، توان سنجی اکولوژیکی و برنامه‌ریزی توسعه صنعت گردشگری در استان چهارمحال و بختیاری، فصلنامه جغرافیا و مطالعات محیطی، سال دوم، شماره هشتم، صص ۷۹-۹۸
- فروزی، بهزاد، استعلاجی، علیرضا و ولی شریعت‌پناهی، مجید (۱۳۹۶)، نقش توان‌های محیطی در توسعه پایدار با تأکید بر گردشگری با استفاده از ahp مطالعه موردی: بخش دیلمان شهرستان سیاهکل، فصلنامه علمی-پژوهشی جغرافیا (برنامه ریزی منطقه‌ای)، سال هفتم، شماره ۲، صص ۲۳۱-۲۴۵
- نجفی کانی، علی اکبر و نجفی، کبری (۱۴۰۰)، ظرفیت سنجی گردشگری روستایی و نقش آن در توسعه فضایی و اقتصادی نواحی بیلاقی مورد: بخش مرکزی شهرستان دماوند، فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، سال دهم، شماره اول، شماره پیاپی ۳۵
- هاشمی، سید مصطفی، کریمی پاشاکی، سجاد و خلیفهک، ابراهیم (۱۳۹۸)، اولویت‌بندی توان توسعه گردشگری در مناطق کویری و بیابانی مطالعه موردی: استان کرمان، فصلنامه گردشگری شهری، دوره ۶، شماره ۲، صص ۷۹-۹۸
- Aref, F., & Redzuan, M. R. B. (2009). Community capacity building for tourism development. Journal of human ecology, 27(1), 21-25.
- Canoves, M., K.Priestley, G., Blanco, A., (2004) Rural tourism in Spain: an analysis of recent evolution, Geoforum, 35(6), pp. 755-769
- Chi, Y., Zhang, Z., Wang, J., Xie, Z. & Gao, J. (2020), Island protected area zoning based on ecological importance and tenacity, Ecological Indicators, 112, pp. 1-17
- Cupples J 2005. What is community capacity building? From <<https://www.ccwa.org.uk/v2/downloads/cms/1121303664.pdf>> (Retrieved March 4, 2008).
- Fu, Y., Xueyi Shi, X., He, J., Yuan, Y. & Qu, L. (2020), Identification and optimization strategy of county ecological security pattern: A case study in the Loess Plateau, China, Ecological Indicators, 112, pp. 1-10
- Jin, C., Cheng, J., Xu, J., Huang, Z. (2018), Self-driving tourism induced carbon emission flows and its determinants in welldeveloped regions: A case study of Jiangsu Province, China, Journal of Cleaner Production, Volume 186, 10, PP. 191-202

- Kieffer C, Reischmann, J. (2004), Contributions of Community Building to Achieving Improved Public Health Outcomes. Final report, August 2004. From <<http://www.aspeninstitute.org/atf/cf/%7BDEB6F227-659B-4EC8-8F84-8DF23CA704F5%7D/rcckiefferfinalreport.pdf>> (Retrieved July 15, 2008).
- Kim, K. (2002). The effects of tourism impacts upon quality of life of residents in the community Doctoral dissertation, Virginia Polytechnic Institute and State University.
- Kumari, S., Behera, M.D. & Tewari, H.R. (2010), Identification of potential ecotourism sites in West District, Sikkim using geospatial tools, Tropical Ecology 51(1), pp. 75-85
- Lee, T.H., & Liu, R.T. (2011). Strategy formulation for the recreational areas of Central Taiwan: An application of SWOT (strengths, weaknesses, opportunities, threat) analysis Journal of Hospitality Management and Tourism. 2(3), 38-47.
- Li, X., Meng, F., Uysal, M. (2008), Spatial Pattern of Tourist Flows Among the Asia-Pacific Countries: An Examination over a Decade, Asia Pacific Journal of Tourism Research, Vol. 13, No. 3, pp. 229-243
- Lin, W., Ying Li, Y., Xiande Li, X. & Dan Xu, D.(2018), The dynamic analysis and evaluation on tourist ecological footprint of city: Take Shanghai as an instance, Sustainable Cities and Society, 37, pp. 541-549
- Liu, A. (2006): Tourism in rural areas: Kedah, Malaysia, Tourism Management, Vol. 27, pp: 878–889.
- Liu, B., Huang, S., Fu, H. (2017), An application of network analysis on tourist attractions: The case of Xinjiang, China, Tourism Management, Vol 58 , 132-141
- Patterson, T.M., Niccolucci, V. & Bastianoni, S. (2007), Beyond “more is better”: Ecological footprint accounting for tourism and consumption in Val di Merse, Italy, Ecological Economics, 62 , pp. 747-756
- Petrosillo, I., Zurlini, G., Grato, E. & Zaccarelli, N. (2006), Indicating fragility of socio-ecological tourism-based systems, Ecological Indicators, 6, pp. 104–113
- Risteski, M., Kocovski, J. and Arnaudov, K. (2012). Spatial Planning and Sustainable Tourism as Basis for Developing Competitive Tourist Destinations. Procedia – Social and Behavioral Sciences 44 (2012), 375-386.
- Ryu, K, Roy, P.A, Kim, H.L, Ryu, H., (2020) the resident participation in endogenous rural tourism projects: a case study of Kumbalangi in Kerala, India
- World Development Indicators, <http://databank.worldbank.org>
- World Travel & Tourism Council, global economic impact& issues (2018)
- Xing-zhu, Z., Qun, W. (2014), exploratory space–time analysis of inbound tourism flows to china cities, international journal of tourism research, int. J. Tourism res., 16: 303–312
- Yaakup, A., Che' Man, N., Hosni, N., Haron, H.W. & Sulaiman, S. (2006), A GIS Approach in Evaluation of Metropolitan Green Area: A Case of Sungai Pulai Wetland, Urban Forestry Conference: Managing Urban Green For Sustainable Cities, Kuala Lumpur, 6-7 June, 2006
- Yuxi, Z. & Linsheng, Z. (2020), Identifying conflicts tendency between nature-based tourism development and ecological protection in China, Ecological Indicators, 109, pp. 1-13.
- Zhang, J. (2009), Spatial distribution of inbound tourism in China: Determinants and implications, Tourism and Hospitality Research Vol. 9, 1, 32–49